

אז מהי הבנה בעצם?

דורון גרינשטיין, מורה למתמטיקה ולפילוסופיה,
ברנקו וייס איתן

כמלאכת שזירה ארוכה ומתמשכת של פנינים בגדלים ובצבעים שונים. השרשרת הססגונית היא א-סימטרית מטיבה, ומייצגת את ההכרה המקפת של האדם. היא לעולם דינאמית ומשתנה לאורך ציר הזמן: את מקומן של הפנינים הישנות תחלפנה פנינים חדשות יותר. כשם שכל אדם שונה מזולתו, כך גם לא קיימות שתי מחרוזות-הבנה זהות. לכל אדם מחרוזת ייחודית, וכל פנינה בה עשויה מן המולקולות הראשיות של התודעה: חושים, מחשבות ורגשות. הפנינה הבודדת, כשלצמה, כשהיא עומדת במנותק משאר חוליות השרשרת, הופכת לחסרת כל ערך. היא טוענת את עצמה במשמעות רק כאשר היא באה במגע ונקשרת לפנינים אחרות - מחליפה אותן, ניזונה מהן או מעצבת ומאירה אותן בגוון חדש. במובן זה, הלימוד והפנמת הידע מתבררים כיצירת אומנות. דומה שכמו כל מעשה אומנותי, גם מלאכת שזירת הפנינים מבוססת על השילוב בין כישרונו המולד של האומן למידת הרצון, המאמץ וההשקעה המופגנים על-ידיו.

רצף ההבנות האישי אינו גלוי לאדם - כפנינה המוסתרת בדר - גם ההבנה סמויה מן העין. לפני כ-2400 שנים טען סוקרטס שכל שנעמיק חקר ונתור אחר ההבנה השלמה, לא רק שנגלה שהבנתנו חלקית, מקוטעת ומסולפת, גם יתברר שהשרשרת ששזרנו בעמל, הרבה יותר קצרה מכפי שהאמנו מלכתחילה. סוקרטס טען שעל מנת ליצור פנינת-הבנה אמיתית, נדרשת פעולת חקר קפדנית, מעמיקה, בלתי מוטה ובעיקר כזו המודעת לעצמה. בניגוד לרבים מבני תקופתו שסברו שהם מבינים ואוחזים במהות הטוב, היפה והראוי, סוקרטס טען שאינו יודע או מבין שום דבר באופן מוחלט, וכך גם חבריו האתונאים היהירים או המניפולטיביים. הטלת הספק והמחשבה הביקורתית הסוקרטית הייתה לכלי חשוב הבורר את המוץ מן התבן - המבדיל בין סברה ודעה להבנה אמיתית - בין פנינה טבעית לאבן-חן מזוייפת, הביקורת המטה-קוגניטיבית של סוקרטס, עוררה ברבות השנים דיון אפיסטמולוגי עמוק ורחב הדן בגבולות ובשולי ההבנה האנושית. כחלק מן השיח אודות פוטנציאל ההבנה, מוגבלותה ואופיה המוטה, גדלה גם חשיבות הידיעה העצמית - ההבנה שהבנתנו מוגבלת ונתונה למניפולציות פנימיות וחיזוניות גם יחד. אולם גם בעולם בו הבנה שלמה ומוחלטת אינה אפשרית, נראה שקיימת משמעות אדירה לתהליך הלימוד כשלעצמו - לדחף ולמוטיבציה ליצור ולשזור את מחרוזת ההבנות האינסופית שלנו. ■

הבנה היא תהליך מורכב, סבוך וארוך, אך גם הברקה רגעית וחד-פעמית: זיק של גילוי זוהר המאיר במפתיע את חשכת הבורות. הבנה יוצקת משמעות בתה; ליד הלמידה וטוענת אותו בערך חיובי, שימושי ובר-קיימא. הבנות אחרות משותפות לי ולזולת והן נושאות אופי אובייקטיבי - אלו הן ההבנות המדעיות והמתמטיות - שאינן תלויות במקום או בזמן. אחרות, מאידך, מהותן סובייקטיבית, פרשנית ויחסית. דמותה של ההבנה הסובייקטיבית מתעצבת לאור עולמו הערכי של היחיד, מאפייניו התרבותיים, יכולותיו הקוגניטיביות, ובזיקה ישירה לתפיסתו האסתטית והחושית הייחודית.

שלושה היבטים פסיכו-פיזיים להבנה: חושי, מחשבתי ורגשי. השפה האנגלית יכולה לספק לנו זווית מעניינת לבחינת מופעי ההבנה השונים. כשאדם אומר "I see" או "I perceive" פירושו שהוא 'רואה' במובן הפיזי, אך גם 'מבין' באופן שכלי. הראיה משמשת כדימוי להבנה בסיסית, מיידית, אולי אף אינטואיטיבית - כזו הנגזרת ישירות מן החושים או מקליטה ועיבוד מהיר של מידע הנמסר באמצעות הסבר פשוט ותכליתי. לעומת זאת, כשאדם אומר: "I understand", הוא מכוון להבנה עמוקה ומורכבת הרבה יותר. כך למשל, הטיעון: "I understand how to solve this problem", אלגוריתם או דרך לפתרון בעיות מסוג מסוים, אך חשוב מכך: דומה שהוא מצביע על האפשרות ליישם את השיטה החדשה, על-מנת לפתור בעיות דומות אחרות. כשאדם טוען שהוא מבין את עמדת זולתו - "I understand your point of view", הוא לא רק מעבד ומעכל את המידע הנמסר, אלא גם מפנים את המשמעות הרלוונטיות, את ההקשר, ואת הפרספקטיבה והפרשנות הסובייקטיבית של מוסר המידע. הבנה שכזו טומנת בחובה גם משמעות רגשית-קוגניטיבית: היא עשויה להתעורר דווקא מתוך תחושת אמפתיה, שהרי ניתן להבין את עמדת הזולת גם מתוך חוויה הרגשית שתתעורר מן ההזדהות. במובן זה, האמפתיה מתגלה כהבנה שמקורה בדיאלוג פנימי בין הרגש למחשבה, דיאלוג המגשר ומתווך בין המוכר והפנימי לשונה והחיצוני.

ניתן להתייחס להבנה כאל פנינה בודדת המצטרפת לפנינים נוספות המתארגנות לכדי תכשיט מיוחד ומורכב. שרשרת הפנינים הולכת וגדלה לאינסוף. תהליך הלימוד מתגלה